

SURİYE JEOPOLİTİĞİ VE SURİYELİLERİN GELECEĞİ

PROF. DR. AHMET UYSAL

Başkan ORSAM

“

Soğuk Savaş sürecinde Suriye ile daha geniş iş birliği ve dayanışma imkânı olmasına rağmen Türkiye'nin genel Batıcı ve İsrail yanlısı Ortadoğu tavrı ve Suriye'nin Doğu Bloku ile yakınlaşması dolayısıyla iki ülke zıt kamplarda yer almışlardır.

”

Levant bölgesi eski deyişle Bilad-i Şam bir bütün olarak bugünkü Suriye, Lübnan, Batı Ürdün ve Filistin'i kapsar ve uluslararası jeopo-

litikte önemli bir yere sahiptir. Günümüz Suriyesi ise eskiden beri Bereketli Hilal'in bir parçası olarak bölge medeniyetlerin beşiği olmuştur. Hem deniz ticareti açısından, Asya'dan Akdeniz'e geçiş noktasıdır hem de Anadolu ile Arap Yarımadası arasında bağlantı hattıdır ve Mısır üzerinden Afrika'ya bağlantı sağlamaktadır. Bugünkü Suriye, Sümerler, Akadlar, Asurlular, Mısırlılar, Hititler, Babilliler, Persler, Yunanlar, İskender ve Roma'dan sonra ise İslam ve Türk devletleri (Selçuklular, Memlükler ve Osmanlı) tarafından kont-

rol edilmiştir. Bu arada Haçlı seferlerinin hedefinde olduğunu ve Batı ilgisinin bu bölgede hiç kaybolmadığını da görmekteyiz. Dolayısıyla Arap siyasetinin merkezindeki Suriye, küresel ve bölgesel aktörlerin de odak noktasını oluşturmuştur.

SURİYE TARİHİNDEKİ KIRILMALAR

Daha öncesinde Türk devleti Memlükler'de olduğu gibi, Osmanlı Devleti için de Suriye bölgesi oldukça önemli olmuştur. 19. yüzyıl başında Osmanlı için "Asrın Projesi"

sayılacak Berlin-Bağdat ve Hicaz Demiryolları Halep'te kesişmekteydi. Halep'teki Türk nüfus ağırlığı, ticaret geleneği ve zenginliği de bu konumuna dayanmaktadır. Suriye, I. Dünya Savaşı'ndan sonra bölgede Osmanlı'nın en son terk ettiği topraklardan biri olmuştur. Savaş esnasında Şerif Hüseyin Şam'ı alsa da İngiltere'yle anlaşan Fransa burayı onun elinden almıştır. Hatta Fransa oradan Güneydoğu Anadolu'yu dahi işgal etmeye kalkmıştır. Fransa işgali esnasında ülkeyi Lübnan, Halep, Alevi ve Cebel-i Drüz Devletleri şek-

linde parçalamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk döneminde Hatay ve Halep gibi bazı bölgelerin Türkiye ile birleştirilmesi konusunda çaba harcanmıştır.

Fransız sömürgeci altındayken Edip el-Çiçekli ve Şükri el-Kuvvetli gibi Türk kökenli liderler, Suriye halkının (Arap, Kürt, Türkmen, Çerkez, vs.) millî mücadelesine öncülük etmişlerdir. Yeni Türkiye halkı ve yönetimi de Suriye'deki millî mücadeleyle dayanışma içerisinde olmuştur. Hatay'ın geri alınması bu dayanışmanın bir sonucu olmuştur. Suriye devleti II. Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlığını kazanınca yapay devlet olarak yeni kimliği konusunda tam bir netlik kazanmamıştır. Hem Irak Kralı Faysal hem de Mısır, Suriye ile birlik oluşturma fikirlerini hayata geçirmeye çalışmıştır. Soğuk Savaş sürecinde Suriye ile daha geniş iş birliği ve dayanışma imkânı olmasına rağmen Türkiye'nin genel

Batıcı ve İsrail yanlısı Ortadoğu tavrı ve Suriye'nin Doğu Bloku ile yakınlaşması dolayısıyla iki ülke zıt kamplarda yer almışlardır. Bu süreçte Arapları bağımsızlaştırıp birleştirmek isteyen Mısır ile uzun süreli olmayan Birleşik Arap Cumhuriyeti (1958-61) kurulmuştur. Bu birlik bir dizi askerî darbeden sonra 1970 yılı ile Hafız Esad'ın kontrolündeki rejime evrilmiştir.

“

Suriye, bölge güvenliği ve istikrarı açısından önemli olduğu gibi, birçok konuda Ortadoğu gelişmelerinde katalizör görevi görmektedir. 1970'de Hafız Esad'ın askerî darbeyle başa gelişinden beri Suriye rejimi jeopolitik öneminin farkında olarak hareket etmiş ve bunu kendi avantajına kullanmaya çalışmıştır.

”

SURİYE'NİN COĞRAFI-SOSYOLOJİK HATLARI

Coğrafi açıdan, Suriye'nin batısındaki yüksek dağlar içeriye yağmurların geçmesine engel olduğu için ülkenin doğusu çöllüktür. Türkiye'den doğan Fırat Nehri'nin suladığı yerler çölün susuzluk etkisini kırmaktadır. Suriye'nin kuzeyi ise verimli topraklara sahiptir, zeytin ve fıstık hasadı ağırlıklı olmakla birlikte, su olan yerlerden yılda iki kere ürün alınabilmektedir. Halep'in ticari ağırlığı, bir taraftan Bereketli Hilal'in ağzında bulunması ve diğer taraftan kuzeyden Anadolu Platosu ile batıdan Akdeniz arasındaki doğal ticaret koridoru oluşuyla bağlantılıdır. Bugün de hem Arap Yarımadası'nın hem de Afrika'nın Anadolu ile kara bağlantısı Suriye üzerinden olmaktadır. Hem İsrail-Mısır hem de Körfez doğal gaz hatlarının Suriye'den geçmesi tartışılmaktadır. Suriye nüfusunun sosyolojik farklılıkları

da dikkate değer boyuttadır. İç savaşta önce ülkedeki Sünni nüfusun yüzde 75 civarında olduğu tahmin edilmekteydi. Müslüman halklar etnik olarak Arap, Kürt, Türkmen, Çerkez ve hatta Çingenelemlerden oluşurken, dinî gruplar olarak Sünni, Nusayri, Dürzi, Hristiyan gruplar da hatırı sayılır orandadır. Sömürge döneminde Hristiyan ve Nusayri (Alevi) gruplar desteklenmiştir. Suriye'nin Kürtleri de Türkiye'deki gibi Kurmanci lehçesi konuşmaktadır ve Anadolu ile bağlantıları vardır. Ama Baas Partisi içinde kümelenen ve nüfusun yüzde 12'sini oluşturan Nusayri topluluk, ülke yönetimini 1973'ten beri net şekilde elinde tutmaktadır.

Suriye'nin güvenliği Anadolu ile de yakından ilgilidir ve Makedonya Kralı İskender, Roma ve Osmanlı İmparatorluğu gibi birçok büyük devlet iki bölgeyi birden kontrol etmiştir. Arap dünyasının güvenliği Suriye'de başlar çünkü Lübnan ile birleşik şekilde Doğu Akdeniz kıyısındaki dağlardan sonra Mısır'a doğru doğal bir koruma yoktur. Bu yüzden İsrail 1967'de Golan Tepeleri'ni işgal etmiş ve bugüne kadar elinde tutmaktadır. Suriye, Körfez ülkeleri gibi zengin enerji kaynaklarına sahip olmamasına rağmen Fırat boyunca verimli tarım arazilerine sahiptir ve kuzeydoğusunda sınırlı da olsa petrol çıkarmaktadır. Suriye, bölge güvenliği ve istikrarı açısından önemli olduğu gibi, birçok konuda Ortadoğu gelişmelerinde katalizör görevi görmektedir. 1970'de Hafız Esad'ın askerî darbeyle başa gelişinden beri Suriye rejimi jeopolitik öneminin farkında olarak hareket etmiş ve bunu kendi avantajına kul-

lanmaya çalışmıştır. Lübnan işgalinde (1976), İsrail'le savaşında ve bölgesel pazarlıklarda Filistin kartını sıkça ve etkili şekilde kullanmıştır. Mezhepsel yakınlık dolayısıyla Baas yönetimi, İran ile özel bir ilişki kurmuştur ve diğer Arap ülkeleriyle ayrılmıştır. Baas rejiminin 1982'de Hama'da İslamcılara uyguladığı katliam esnasında bile İran İslam Devleti Suriye'nin yanında durmuştur. Esad yönetimi ise en yalnız dönemlerinde bile İran ile bağlarını koparmamıştır. 2000'lerin sonunda İran'la ittifakı bırakması karşılığında Körfez ülkelerinin 50 milyar dolarlık yardım teklifini dahi geri çevirmiştir.

“

Daha sonra başa gelen Arap milliyetçisi Baas yönetimi, Sünnileri bastırıldığı gibi Türkmen ve Kürtleri de baskılamıştır. Buna rağmen aynı yönetim, terör örgütü PKK ve Abdullah Öcalan'ın faaliyetlerine destek olmuştur.

”

TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNDEKİ DÖNÜM NOKTALARI VE SURİYELİLER

Yeni Suriye devletiyle Türkiye ilişkileri genelde dostane olmamıştır. 1950'lerin sonunda Hatay anlaşmazlığı yüzünden iki ülke savaş durumuna gelmiştir. Yönetim ülkedeki Kürtleri Türkiye'nin uzantısı gördüğü için Suriye'nin kuzeyindeki Kürt köyleri boşaltıp Arap şeridi oluşturmak istemiştir. Daha sonra başa gelen Arap milliyetçisi Baas yönetimi, Sünnileri bastırıldığı gibi Türkmen ve Kürtleri de baskılamıştır. Buna rağmen aynı yönetim, terör örgütü PKK ve Abdullah Öcalan'ın faaliyetlerine destek olmuştur. Baas'ın PKK'ya desteğine karşı Türkiye'nin sabrı tükenince, iki ülke tekrar savaş durumuna gelmişse de Suriye, terör örgütü PKK'nın lideri Abdullah Öcalan'ı sınır dışı etmiş ve iki ülke Adana Mutabakatı ile 1998'de ilişkileri olumlu düzeye çekmiştir. 11 Eylül'den sonra George W. Bush Suriye'yi işgal etmeye niyetlen-

mişse de hem Türkiye'nin itirazları hem de Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Irak'taki başarısızlığı bunu engellemiştir. Suriye'nin Golan Tepeleri'ni işgal eden İsrail de – sert söylemlerine rağmen – kendisine saldırmayan Esad rejiminin devamını tercih etmiştir. Arap Baharı ile Suriye halkı isyan etmişse de demokrasi karşıtı küresel ve bölgesel iş birliğinin kurbanı olmuştur. Suriye halkı rejime karşı her başarı kazandığında Hizbullah, İran gibi aktörler tarafından gelen desteklerle ve son ayaklanmalarda görüldüğü üzere Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) terör bahanesiyle rejim ayakta kalmıştır. Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki askerî varlığının da rejimin devamı açısından önemi bilinmektedir.

ABD ve Avrupa ise Libya'da yaptığı gibi Beşar Esad rejimini düşürme konusunda istekli olmamış ve oyalama taktiği uygulamıştır. Terör örgütü İŞİD ile mücadeleyi bahane ederek Suriye'nin kuzeyinde PKK merkezli terör devleti kurmaya kalkmıştır. PKK bugün Suriye'de Fırat'ın doğusundaki varlığıyla petrol kaynaklarını ve verimli toprakları kontrol etmektedir. Bu sayede ABD hem Türkiye'yi güney-

den kuşatmayı hem de Suriye, Türkiye ve Irak'ın kesiştiği bölgeyi kontrol etmeyi hedeflemiştir. 2017'de Kuzey Irak'taki Mesud Barzani destekli bağımsızlık referandumu da düşünüldüğünde Türkiye ile Arap dünyası arasında bir Kürt şeridi oluşturmayı ABD gibi küresel aktörler desteklemiştir. Bu politikalara Türkiye gibi bölgesel aktörler sert şekilde karşı çıktığı için hayata geçirilememiştir. Güncel durumda ülkenin çoğuna hâkim olamayan Esad rejimi, ne pahasına olursa olsun koltuğunu korumak istemektedir. Bu rejime destek olan İran'ın, savaş hâlinin devamını istediği çünkü savaş bitmesi durumunda ülkenin yeniden inşasına katkı verme gücünün ve kaynağının olmadığı bilinmektedir. Diğer taraftan çatışma ortamında İran'ın Suriye'de şiliği yaymaya devam ettiği söylenebilir. Rusya'ya gelince, Moskova sıcak denizdeki varlığını Tartus'taki askerî üssüyle sürdürmek istemektedir. Kritik Ortadoğu bölgesinde sağlam bir zemini olsun isterken, Ukrayna savaşının diplomatik cephesinde Suriye, Rusya'yı Birleşmiş Milletlerde (BM) tam destekleyen nadir ülkelerden birisi olmuştur.

“
Çoğu Arap ülkesiyse Suriye'ye İran yanlısı olduğu için tepkili olmalarına rağmen demokrasi taleplerine karşı Esad rejimini tercih etmektedir. Demokratik süreç başarısız olduktan sonra, Esad rejimiyle yeniden normalleşme bu çerçevede okunabilir.
”

ABD ise İŞİD ile mücadele bahanesiyle Fırat'ın doğusundaki önemli askerî varlığını sürdürmektedir ve bu ülkede gizli üsler kurmaktadır. ABD'nin Kuzey Irak ve Suriye'deki etkinliği, üç ülkenin kesiştiği bölgeyi kontrol etmesi ve burada bir vekil devlet kurmaya çalışması Türkiye'yi ciddi şekilde rahatsız etmektedir ve Türkiye bu projeye direnmekte ve karşı hamlelerle boşa çıkarmaya çalışmaktadır. Avrupa ise Lübnan ve Suriye'deki Hristiyanlara destek olurken, buradan kendisine terör tehdidi ve kontrolsüz göçmen gelmesini önlemek istemektedir. Normal şartlarda Avrupa'daki önemli iş çevreleri Suriye'den gelecek iş gücüne itiraz etmezken önde gelen siyasetler, göçmen tehdidini kullanan aşırı sağın Avrupa'da büyümesinden de endişe duymaktadır. İsrail, Suriye'de İran'ın ve vekillerinin kendi sınırına çok yaklaşmasını ve gelecekte bir tehdit oluşturmasını önlemeye çalışarak Suriye'ye nokta operasyonlar yapmaktadır. Ancak İsrail, Suriye ve diğer ülkelerde İslamcı partilerin seçim yoluyla başa gelmesinden rahatsız olarak Esad gibi diktatör rejimleri dolaylı olarak desteklemektedir.

Çoğu Arap ülkesiyse Suriye'ye İran yanlısı olduğu için tepkili olmalarına rağmen demokrasi taleplerine karşı Esad rejimini tercih etmektedir. Demokratik süreç başarısız olduktan sonra, Esad rejimiyle yeniden normalleşme bu çerçevede okunabilir. Daha önceki itirazları Esad'ın diktatörlüğüne değil, İran yanlısı olmasındaydı. Lübnan, Umman, Irak, Mısır ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) gibi Arap ülkeleri zaten İran karşıtı olmadıkları gibi, son dönemde Esad rejimine yönelik itirazları azaldı ve Suriye yönetimi Arap Birliği üyeliğine geri kabul edildi. İran-Suudi Arabistan normalleşmesinden sonra Esad'a karşı normalleşme sürecinin daha fazla yoğunlaşabileceği söylenebilir. Türkiye de Suriye'yle olan 900 kilometrelik uzun sınırını terör saldırılarından ve kitlesel göçlerden korumayı hedeflemektedir ve burada ABD destekli PKK/PYD terör devleti tarafından ve İran destekli milislerce kuşatılmaya karşı çıkmaktadır. Türkiye ayrıca ülkeden Sünnilerin boşaltılıp demografik mühendisliğin sona ermesi için siyasi çözüm bulunarak, ülkeye istikrarın gelmesini ve mültecilerin güvenli şekilde topraklarına geri dönmesini amaçlamaktadır. İç savaştan kaçan Suriyeli mülteciler Ürdün ve Lübnan gibi Türkiye'ye yoğun şekilde yönelmiştir. 3 milyondan fazla Suriyeli mülteci grupların çoğu Sünnilerden oluşmaktadır ve önemli kısmı da Avrupa ve Batı ülkelerine göç etmiştir.

Hem Suriye halkının demokratik taleplerine destek olması hem de Esad, İran ve Rusya'nın saldırılarında kaçan masum insanlara kapı açması, Türkiye'ye yönelik Suriyeliler ve Arap halkları arasında

ciddi sempati oluşturmuştur. Suriyelilerden oluşan Özgür (Milli) Suriye Ordusu da Türkiye'nin yanında PKK ve IŞİD terör örgütlerine karşı ön saflarda savaşmıştır. Diğer taraftan Türkiye bir yandan güvenli ve gönüllü dönüş için Suriye'nin kuzeyinde altyapı ve ekonomik şartları hazırlamaya uğraşırken, PKK ve IŞİD bu çabaları terör eylemleri sabote etmeye çalışmaktadır. Suriyeliler 10 yıl içerisinde Türkçe öğrenerek ve farklı yetenekler kazanarak kalifiye insanlar hâline gelmiş ve böylece ekonomik hayatta katkı sağlayıcı duruma evrilmişlerdir.

Sonuç olarak Suriyeliler piyasada zor sektörlerde de olsa çalışarak tutunmaya başlamış ve devlete muhtaç olmayacak şekilde entegrasyon sürecine oldukça gönüllü olmuştur. Ayrıca, Türkiye'deki Suriyeliler, Arap dünyası ile ticaretle ve turizm sektörünün işleyişinde ciddi rol almaktadır. Dünyaya yayılan Suriye ve Arap diasporası, dışarıda Türkiye'yi canla başla destekleyen bir lobi hâline gelmiştir. Bunun faydası Türkiye ve Suriye'yi vuran son depreme uluslararası ilginin çekilmesi ve özellikle Arap ülkelerinde büyük miktarlarda yar-

dım toplanmasında görülmüştür. Seçimler ve sonrasında Türkiye'de Suriyeliler üzerinden yabancı ve Arap düşmanlığına dönüşen bir dalga görülmektedir. Seçimden sonra sıradan hayatına devam eden Suriyelilerin, Suriye'nin kuzeyine gönderilmesi, ailelerin parçalanmasına ve mağduriyetlere yol açma riskleri taşımaktadır. Irkçılık ile mücadele etmek yerine süreç içerisinde oluşan olumsuzlukların Suriyelilerin üzerine yüklenme ihtimali, Türkiye'nin son seçimlerde Arap ve İslam dünyasında elde ettiği itibarı önemli oranda zedeleyebilir. Ortadoğu'da Türkiye'nin etkinliğini istemeyen bazı aktörlerin, bu gelişmeleri Türkiye aleyhine kullanmaya devam ettiği söylenebilir. Suriye iç savaşının başladığı süreçten itibaren ciddi fedakârlıklar yapılarak elde edilen ciddi kazanımların ve Suriyelilerin de katkı sunduğu Ortadoğu'da artan ekonomik ve diplomatik etkinliğimizin, son tartışmalar üzerinden yitirilmesi hafife alınmamalıdır. Suriye'nin kaybedilme riski Türkiye'nin Arap dünyasındaki etkisi ve imajının da olumsuz etkilenmesine yol açabilir. ■